

Сопільник Р. Л.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри судустрою, прокуратури та адвокатури
Львівського університету бізнесу та права

ФУНКЦІЯ ЗАХИСТУ ЯК ОСНОВНИЙ НАПРЯМОК ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ СУДОЧИНСТВА ЗІ СТОРОНИ ЗАХИСТУ

Анотація. В даній статті досліджується та вивчається функція захисту як основний напрямок діяльності учасників судочинства зі сторони захисту. Захист виступає сукупністю норм, що регулюють систему відповідних процесуальних відносин, а також як функція кримінального судочинства.

Ключові слова: захист, судочинство, суд, суддя, Конституція України, кримінально-процесуальні функції.

Постановка проблеми. Захист в кримінальному процесі нами розглядається як інститут кримінально процесуального права, представлений сукупністю норм, що регулюють систему відповідних процесуальних відносин, а також як функція кримінального судочинства. Для вірного розуміння сутності функції захисту в кримінальному судочинстві звернемося до визначення його поняття. При цьому слід зазначити, що в науці кримінального процесу немає єдиного погляду на дане поняття. Відсутність одностайного розуміння функції захисту тягне значні складнощі як у науково-теоретичному розвитку даного найважливішого інституту, так і в правозастосувальній практиці при здійсненні правосуддя та забезпеченні принципу змагальності сторін [2, с. 100].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Одні вчені вважають, що функцію захисту у кримінальному судочинстві необхідно розглядати в трьох аспектах: як обов'язок, призначення (ідеальна функція), як спрямованість правозастосування (реальна функція) і як напрям діяльності, що визначається призначенням суб'єкта процесу і повністю відповідає наявним у нього повноваженням (сутнісна функція).

Більшість вчених, точку зору яких ми поділяємо, під кримінально-процесуальними функціями розуміють основні напрями процесуальної діяльності, в яких виражається спеціальна роль і призначення учасників кримінального судочинства.

Значення функції захисту можна звести до двох аспектів:

1. Функція захисту людини є складовим компонентом системи функціонування громадянського суспільства в протистоянні зі свавіллям держави в сфері дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України;

2. Елементом змагальної форми кримінального судочинства.

Метою статті є вивчення функції захисту як основний напрямок діяльності учасників судочинства зі сторони захисту.

Виклад основного матеріалу. Наявність захисту в кримінальному судочинстві є необхідною ознакою правової держави і громадянського суспільства, «звинувачення в кримінальних процесах йде від імені держави, то захист здійснюється від імені народу і є фактором від надмірної абсолютизації права, не даючи перетворити правову державу на поліцейську».

Слід при цьому розрізняти поняття «захист в кримінальному судочинстві» і «сторона захисту в кримінальному процесі». У найбільш широкому сенсі «захист у кримінальному судочинстві» підрозділяється на державний захист, правову, судо-

ву, допомогу захисника – адвоката, самозахист і має на увазі будь-яке протиставлення порушенням і обмеженням прав, свобод та інтересів особи в кримінальному судочинстві. В цьому сенсі суб'єктом права на захист являється і потерпілий, який добивається відшкодування шкоди (захист від злочину), і обвинувачений, заперечуючи й проти обвинувачення (захист від кримінального переслідування).

Термін «захист» використаний законодавцем для позначення діяльності, яка полягає в забезпеченні прав і свобод людини і громадянина безвідносно до його ролі в кримінальному процесі; прокуратура, слідчі, міліція оберігають громадян від посягань, також здійснюють захист в сенсі охорони і усунення небезпеки.

У кримінальному процесі функцію захисту традиційно пов'язують, насамперед, з діяльністю адвокатів. В юридичній літературі висловлювалася думка, відповідно до якої адвокатура виступає основним носієм функції захисту, є елементом системи правоохоронних органів. Дозволю собі не погодитися з подібним визначенням місця адвокатури з наступних підстав. У Законі України від 19 грудня 1992 року «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» встановлюється, що адвокатура не входить в систему державних органів та органів місцевого самоврядування. Адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним згідно з Конституцією України сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, подавати їм іншу юридичну допомогу [4].

У той же час професор Ю.Ф. Лубшев з цього приводу писав: «Невірно вважати, що захист обвинуваченого – це виключно завдання тільки адвоката. Долею обвинуваченого до відповідальності займаються органи дізнання, слідчий, прокурор і суд». Але, на відміну від державних правоохоронних органів, на адвоката покладений захист обвинуваченого від пред'явленого обвинувачення – основна і єдина функція в кримінальному процесі. Слідчий і прокурор здійснюють функцію кримінального переслідування, викриття особи, яка вчинила злочин, одночасно вони реалізують право забезпечуючи функцію, яка припускає забезпечення прав не тільки потерпілого, а також будь-якого іншого учасника кримінального судочинства (обвинуваченого, свідка).

В теорії кримінального судочинства немає єдиного значення системи кримінально-процесуального судочинства. Однак всіма признається існування трьох основних функцій: обвинувачення, захист і вирішення справи.

Функція захисту, на рівні з функцією обвинувачення і вирішення справи по суті, являється необхідною і обов'язковою в рамках змагальної форми кримінального судочинства, що вітає з змісту принципу змагальності.

Раніше зазначалося, що захист як самостійна функція з'являється одночасно з обвинуваченням і здійснюється паралельно з ним. За загальним правилом він знаходиться в стані про-

тиборства з обвинуваченням. Захист виникає як закономірна необхідність особи протистояти звинуваченням його в злочині, позбавленням волі, іншими труднощами і втратами.

М.С. Строгович визначав захист у вигляді діяльності, представляючи собою «сукупність процесуальних дій, спрямованих на спростування обвинувачення, на встановлення невинуватості обвинуваченого або на пом'якшення його відповідальності».

Видається вірним судження Ю.І. Стецовського про те, що функцію захисту виконує не один обвинувачений або захисник, вона реалізується всією стороною захисту, оскільки захист – це «свідомо цілеспрямована діяльність як самого обвинуваченого (підозрюваного), так і захисника, законного представника, громадського захисника, цивільного відповідача та його представника, спрямована на виявлення обставин, виправдовуючи обвинуваченого, що виключають або пом'якшують його відповідальність, а також на охорону його особистих і майнових прав».

Як впливає з положення п. 45 ст. 5 КПК України, функція захисту розглядається законодавцем як кримінально-процесуальна діяльність, виконувана стороною захисту, спрямована на захист від обвинувачення (кримінального переслідування). При цьому обвинувачення конкретизується в певній процесуальній формі – постановою про притягнення як обвинуваченого, обвинувальному висновку або обвинувальному акті. Звідси випливає, що признання захисту зводиться до протистояння тих позицій, які закладені. Сторона захисту в ролі захисника проявляє також захист всіх прав і свобод людини і громадянина і інтересів обвинуваченого і надає йому повну юридичну допомогу по кримінальній справі [3, с. 18].

Відповідно до ст. 44 КПК України захисник як основний учасник зі сторони захисту – це лице, яке виконує захист прав і інтересів підозрюваних і обвинувачених, яке надає їм юридичну допомогу по кримінальній справі. В даній нормі відсутні положення про, те що захисник виконує захист свого довірителя також і від обвинувачення. Цю обставину можна пояснити тим, що в переглянутій нормі пригадується і підозрюваний – лице, яке не було звинувачене обвинувачення, крім того, як представляється, захист прав і інтересів обвинуваченого припускає також його захист від обвинувачення [1].

Функцію захисту в кримінальному процесі, як зазначено раніше, крім обвинуваченого, захисника, законного представника, виконують й інші суб'єкти з боку захисту – цивільний відповідач і його представник. Цивільним відповідачем є фізична або юридична особа, яка притягується до відповідальності за шкоду, причинену злочиним. Заперечення громадського відповідача проти пред'явленого кримінального позову, його пояснення і показання по суті даного позову припускають наявність у нього права виступати проти пред'явленого підсудному обвинувачення, і в постанові про притягнення як обвинуваченого вказуються, крім інших обставин, також характер і розмір шкоди, заподіяної злочиним. Саме тому дану шкоду становить зміст пред'явлених вимог в кримінальному процесі. Таким чином, заперечуючи проти цивільного позову, цивільний відповідач фактично виступає проти відповідної частини обвинувачення підсудного у вчиненні злочину. У зв'язку з чим можна вважати, що він вправі оспорювати, крім характеру і розміру шкоди, також доведеність та обґрунтованість пред'явленого обвинувачення, кримінально-правову кваліфікацію діяння і т.д. Невипадково закон відносить його до рівних учасників кримінального судочинства з боку захисту (ст. 50 КПК України).

Зі змісту ст. 45 КПК України вбачається і така функція захисника, як надання юридичної допомоги обвинуваченому. Під юридичною допомогою розуміється будь-яка юридична допо-

мога, яка надається підзахисному, яка завжди прямо або побічно пов'язана з тим, що йому пред'явлено звинувачення в скоєні злочину, наприклад, складання цивільно-правових документів, розпоряджень про грошові вклади [1].

Слід зазначити, що функція надання юридичної допомоги властива тільки професійному захиснику, що володіє спеціальними знаннями в області юриспруденції

Одним з видів суспільних відносин є кримінально-процесуальні правовідносини, суб'єктом яких, поряд з іншими, виступає особа, обвинувачувана у вчиненні протиправного діяння. Захист обвинувачуваного – це, перш за все, захист людини від свавілля державної влади. Функція захисту за своєю суттю є соціально значимою, проявляється в якості реакції громадянського суспільства на обвинувачення особи в злочині і застосування до неї покарання, і в призначенні їй покарання, в той час як функція обвинувачення здійснюється державною владою. Захист в кримінальному процесі, таким чином, виступає одним із видів соціального захисту людини і, навпаки, в рамках захисту конкретної людини захисник виконує важливу соціальну функцію [5, с. 88].

Серед функцій, здійснюваних захисником, на мій погляд, можна виділити і ще одну, яка, не маючи достатнього обґрунтування в теорії кримінального процесу (оскільки є предметом дослідження іншої науки – юридичної психології), має важливе практичне значення, а саме – функцію надання психологічної допомоги.

Названа функція не є обов'язковою, її можна визначити як факультативну, причому вона дуже залежна від особистих характеристик захисника. В рамках кримінального процесу функція психологічної допомоги впливає з принципу поваги і гідності особистості (ст. 9 КПК України). Відповідно до названого принципу ніхто з учасників кримінального судочинства не може зазнавати насильства, тортур, іншому жорстокому або такому, що принижує людську гідність поводження. При цьому під насильством розуміється не тільки фізичне, а й психологічний вплив на особистість. Як відомо, на практиці не є рідкістю випадки застосування психічного тиску на підозрюваних і обвинувачених з боку осіб, які здійснюють кримінальне переслідування. Слід зазначити, що саме по собі залучення особи до кримінальної відповідальності та обрані запобіжного заходу до нього являється достатньо серйозним психотерапевтичними ситуаціями, і тоді саме захисник виступає в якості психологічного помічника, а окремих випадках протистоїть незаконному психологічному впливу, який спричиняють на його підзахисного. Як правило, на практиці при провадженні у кримінальній справі саме з надання психологічної допомоги розпочинає свою роботу захисник. Найчастіше в першій ж бесіді, де він дає психологічні поради, від рекомендації залежить подальша поведінка підзахисного, закликає його до мобілізації внутрішніх, душевних резервів, намагається проаналізувавши мотиви вчинення злочину обвинуваченим і т.п. Це дає підставу говорити про те, що в рамках здійснення функції захисту захисник надає специфічний психологічний захист свого підзахисного.

Викладене дозволяє прийти до висновку, що захист в кримінальному процесі має багатофункціональний прояв, включаючи ряд важливих аспектів, які в своїй сукупності утворюють цілісну систему функцій захисту.

Обвинувачений, будучи основним учасником судочинства з боку захисту, безпосередньо здійснює функцію захисту від обвинувачення. У той же час кримінально-процесуальний закон допускає ситуацію, коли функція захисту від обвинувачення, в її прямому призначенні, не здійснюється обвинуваченим. Мова

йде про випадки, коли по кримінальній справі обвинувачений повністю визнає провину, укладає угоду про надання допомоги органам попереднього розслідування, тобто сприяє правосуддю.

В залежності від ставлення обвинуваченого до пред'явленого обвинувачення відбуваються відносини сторони захисту із стороною звинувачення, оскільки саме обвинуваченому належить суб'єктивне право визнати себе винним або не визнати.

Як впливає з положення ст. 45 КПК України, обвинувачений вправі захищати свого підзахисного від обвинувачення різними засобами і способами, не забороненими законом, заперечувати проти обвинувачення, давати показання по пред'явленому обвинуваченню чи відмовлятися від дачі показань. При згоді обвинуваченого давати показання база обвинувачення формується при участі самого підсудного. Щоб не залишити підсудного без привілеїв не свідчити проти себе, його необхідно попередити про те, що дані ним показання «можуть бути використані в якості доказів по кримінальній справі», а також що вони можуть бути використані в якості «обвинувачень» по справі [1].

Особливе значення має ситуація, коли обвинувачений признає свою винну і бажає сприяти розкриттю злочину, викриттю других співучасників злочину і розшуку майна, здобутого під час злочину. Такі обставини пом'якшують покарання для обвинуваченого

Фактично вибравши позицію «сприяючи кримінальному процесу», повністю погодившись з пред'явленим обвинуваченням, обвинувачений реалізує додаткову функцію – функцію співробітництва чи сприяння кримінальному судочинству. У той же час говорити про те, що він відмовляється від реалізації функції захисту, не можна, оскільки дану поведінку можна розцінювати як спосіб захисту.

На практиці у випадках розгляду справ в особливому порядку саме цю функцію здійснює підсудний, і його позиція «отримує схвалення» законодавця допомогою гарантованого зниження покарання. Відповідно, якщо суддя дійде висновку, що обвинувачення, з яким погодився підсудний, обґрунтовано, підтверджується доказами, зібраними по кримінальній справі, то він постановляє обвинувальний вирок і призначає підсудному покарання, яке не може перевищувати дві третини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого за вчинений злочин.

Нами визначені основні процесуальні положення про пред'явлення підозрюваним і обвинуваченим клопотання про укладення досудової угоди про співпрацю, процесуальні на-

слідки його прийняття. Ці законодавчі дефініції дозволяють говорити про функції співробітництва зі стороною обвинувачення як вже законодавчо існуючим. Видається, що при переході кримінальної справи в судові стадії позиція обвинуваченого (підсудного) не буде змінюватися, і тут він продовжить залишатися на позиції сприяння кримінальному судочинству.

Висновки. Захист в кримінальному процесі – багатогранне явище, що включає ряд важливих аспектів, які в своїй сукупності утворюють єдину функцію захисту.

Література:

1. Кримінально-процесуальний Кодекс України – К. : Видавничий дім «Скіф», 2012.
2. Кримінально-процесуальне право України: Загальна частина : Підручник для студентів юрид. спец. виш. закладів освіти. За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ-Харків : Юрінком Інтер – Право, 2010. – 632 с.
3. Гурджі Ю.О. Проблеми формування і реалізації кримінально-процесуальної активності потерпілого на досудових стадіях : Автореф. дис ... к. ю. н.: 12.00.09. / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – 260 с.
4. Закон України «Про адвокатуру» від 19.12.1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 9.
5. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Навчальний посібник. – Київ : «Центр навчальної літератури», 2011. – 540 с.

Сопильник Р. Л. Функция защиты как основное направление деятельности участников судопроизводства со стороны защиты

Аннотация. В данной статье исследуется и изучается функция защиты как основное направление деятельности участников судопроизводства со стороны защиты. Защита выступает как совокупность норм, регулирующих систему соответствующих процессуальных отношений, а также как функция уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: защита, судопроизводство, суд, судья, Конституция Украины, уголовно-процесуальные функции.

Sopilnyk R. Security features as the main area of activity justice by participants protection

Summary. This paper investigates and examines the function of protection as the main activity of participants in proceedings of the defense. Privacy advocates a set of rules governing the relevant procedural relations and as a function of the criminal justice system.

Key words: defense, justice, court, judge, the Constitution of Ukraine, criminal procedural functions.